

НА ТЕМЕЉИМА НАРОДНИХ ГОВОРА

Зборник радова посвећен проф. др Јордани Марковић
поводом одласка у пензију



Ниш
2020

НА ТЕМЕЉИМА НАРОДНИХ ГОВОРА
Зборник радова посвећен проф. др Јордани Марковић
поводом одласка у пензију

Издавач

Филозофски факултет Универзитета у Нишу

За издавача

Проф. др Наталија Јовановић, декан

Уредници

Доц. др Татјана Трајковић

Проф. др Надежда Јовић

Секретар

Доц. др Александра Јанић

Рецензенти

Проф. др Гордана Драгин

Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду

Проф. др Михаило Шћепановић

Филолошки факултет Универзитета у Београду

Проф. др Данијела Поповић Николић

Филозофски факултет Универзитета у Нишу

<https://doi.org/10.46630/tng.2020>

Зборник радова *На темељима народних говора* посвећен је
проф. др Јрдани Марковић, редовном професору
Филозофског факултета Универзитета у Нишу,
поводом одласка у пензију
и представља израз поштовања и захвалности
њених колега и сарадника.



ПРОФ. ДР ЈОРДАНА МАРКОВИЋ

САДРЖАЈ

БИОГРАФИЈА И БИБЛИОГРАФИЈА ПРОФ. ДР ЈОРДАНЕ МАРКОВИЋ	13
Христина Андоновска ЗА НЕКОИ ОСОБЕНОСТИ НА ЕВРОНИМИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО СРПСКИОТ ЈАЗИК.....	37
Александра М. Антић СУФИКС -ЦИЈА/-ЧИЈА У РЕЧНИКУ ГОВОРА ЈУГА СРБИЈЕ МОМЧИЛА ЗЛАТАНОВИЋА	45
Недљко Р. Богдановић ТРАЈАЊЕ ЗАБОРАВЉЕНОГ	61
Снежана В. Божић БАЈКА ДОБРИЦЕ ЋОСИЋА: КЊИЖЕВНА КРИТИКА О РОМАНЕСКНОМ ИСКОРАКУ У АЛЕГОРИЧНО-САТИРИЧНУ ФАНТАСТИКУ	69
Мирјана Д. Бојанић Ћирковић ФРАГМЕНТИ СЕЋАЊА ЛАЛИЈА СОКОЛОВА: ПРИЛОГ ТУМАЧЕЊУ МЕМОАРСКО-АУТОБИОГРАФСКЕ ПРОЗЕ О ХОЛОКАУСТУ	83
Валентина Ц. Бонджолова РЕТРОНИМИТЕ В БЪЛГАРСКИЈА ЕЗИК.....	97
Жарко С. Бошњковић СТАБИЛНОСТ НЕКИХ ВОКАЛСКИХ ЦРТА У ГОВОРУ БАВАНИШТА	107
Бојана М. Вељовић ОБЛИЦИ ПРЕЗЕНТА У ГОВОРУ ТУТИНА, НОВОГ ПАЗАРА И СЈЕНИЦЕ	133
Данка Г. Вујаклија ХИПОТАКСА У ШУМАДИЈСКО-ВОЈВОЂАНСКОМ ДИЈАЛЕКТУ (ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА)	151
Снежана Гудурић О ПОРЕКЛУ ЛЕКЕМЕ <i>БАН</i>	169

Гордана С. Драгин МЕЋУ СРБИМА У РУМУНИЈИ.....	181
Васил С. Дрвошанов ИЗРАЗУВАЊЕТО НА СЕМЕМАТА 'ДАМЧЕСТ' ВО МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ	191
Најда И. Иванова ЛИНГВИСТИЧКИ И ЛИНГВОДИДАКТИЧКИ АСПЕКТИ НАСТАВЕ РУСКОСЛОВЕНСКОГ ЈЕЗИКА У СЛАВЕНОСРПСКОЈ ЕПОСИ НА ПРИМЕРУ РУКОВОДСТВА К СЛАВЕНСКОЈ ГРАМАТИЦИ (1830) ГЕОРГИЈА ЗАХАРИЈАДИСА.....	205
Мирјана К. Илић ДЕРИВАЦИОНО ГНЕЗДО ПРИДЕВА ЦРН У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	219
Александра А. Јанић СПЕЦИФИЧНОСТИ ТВОРБЕ ЖАРГОНСКИХ ИМЕНИЦА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ ЗА ОЗНАЧАВАЊЕ ОСОБА	239
Јелена Д. Јанковић, Марина С. Јуришић НАЦРТ УПИТНИКА ЗА ПРИКУПЉАЊЕ МИКОЛОШКЕ ЛЕКСИКЕ	255
Марина С. Јањић, Александар М. Новаковић ФУНКЦИОНАЛНОСТ ПРИРУЧНИКА И ПРАКТИКУМА ПРОФ. ДР ЈОРДАНЕ МАРКОВИЋ	269
Голуб М. Јашовић АНТРОПОНИМИЈА СЕЛА ВЕЛИКА КРУШЕВИЦА КОД РЕКОВЦА.....	285
Надежда Д. Јовић ЛЕКСИКА У ВЕЗИ СА ПРОИЗВОДЊОМ И УПОТРЕБОМ АЛКОХОЛНИХ ПИЋА У РЕЧНИКУ СЕЛА КАМЕНИЦЕ КОД НИША	297
Милош М. Ковачевић ПРИЛОШКА ОДРЕДБА КОМПЕНЗАЦИЈЕ	313
Данијела Д. Костадиновић КАД ДРВЕЊЕ УМИРЕ: МИТОПОЕТСКА ПРЕДСТАВА О ДРВЕТУ У ПРОЗИ ЖИВКА ЧИНГА.....	327

Веселинка Т. Лаброска

НАЗИВИТЕ НА РАЗБОЈОТ И НА НЕКОИ ДЕЛОВИ НА РАЗБОЈОТ
ВО МАКЕДОНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ – СПОРЕДБА СО НАЗИВИТЕ
ВО ЈУГОИСТОЧНА СРБИЈА..... 337

Надежда Лаиновић Стојановић

РАД НА ДЕШИФРОВАЊУ И ПРЕВОЋЕЊУ ЗБОРНИКА СТИХОВА
В СЕРБИИ И О СЕРБИИ СТЕПАНА ИВАНОВИЧА ЧАХОТИНА..... 345

Весна А. Лопичић

ПРОМИШЉАЊА: ЗАШТО БЛЕЈК И ДАНАС?..... 351

Лилјана А. Макаријоска

ЗА ЛЕКСИКАТА ОД ОБЛАСТА НА ТКАЈАЧКАТА ДЕЈНОСТ
ОД ЕТНОЛИНГВИСТИЧКИ АСПЕКТ 367

Лилјана А. Макаријоска, Мери Г. Цубалевска

ЛЕКСИКАТА ВО ПРОЗАТА
НА КАТА МИСИРКОВА-РУМЕНОВА.....381

Горан М. Максимовић

СТВАРНОСТ И ПРИЧА У ДНЕВНИЧКИМ ЗАПИСИМА
ВЛАДЕТЕ ЈЕРОТИЃА 393

Бранкица Ђ. Марковић, Биљана М. Савић

О ТКАЧКОЈ ТЕРМИНОЛОГИЈИ НА ПРОСТОРУ ТРИ ДИЈАЛЕКТА
(ХЕРЦЕГОВАЧКО-КРАЛИШКОГ, ШУМАДИЈСКО-ВОЈВОЂАНСКОГ И
ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКЕ ДИЈАЛЕКАТСКЕ ОБЛАСТИ) –
КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА..... 405

Софија Р. Милорадовић

ЛЕЗИК КОЈИ НАС ЈЕ ОДРЖАО 423

Тања З. Милосављевић

ТВОРБЕНО-СЕМАНТИЧКЕ И ЛИНГВОКУЛТУРНЕ
КАРАКТЕРИСТИКЕ ЖАРГОНСКЕ ЛЕКСИКЕ
ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ 427

Дејан Д. Милутиновић

ХОФМАН И ДЕТЕКТИВКА 439

Ивана З. Митић

РЕЧИ СА НЕГАТИВИМ ЗНАЧЕЊЕМ КАО ИНТЕНЗИФИКАТОРИ
У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ 445

Биљана М. Мишић Илић	
WTF IS THIS? ФОРМАЛНЕ И ФУНКЦИОНАЛНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ АНГЛИЦИЗМА FUCK У СРПСКОМ	457
Радивоје М. Младеновић	
ТРПНИ ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВ И ГЛАГОЛСКЕ ИМЕНИЦЕ У СИРИНИЋКОМ ГОВОРУ	475
Видан В. Николић	
СЛАВКО ЗЛАТОЈЕВИЋ – САРАДНИК ВУКА КАРАЏИЋА НА УВОЂЕЊУ РЕФОРМЕ СРПСКОГА КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА.....	485
Милка В. Николић	
НОВИНСКИ ТЕКСТОВИ МАРИЈЕ МАГЕ МАГАЗИНОВИЋ У ЛИСТУ ПОЛИТИКА (РУБРИКА „ЖЕНСКИ СВЕТ”) ИЗ 1905. И 1906. ГОДИНЕ.....	497
Велибор В. Петковић	
СТВАРАЛАЧКИ И ПСИХОЛОШКИ МОТИВИ У „ЖИТИЈУ СВЕТОГА ПЕТРА КОРИШКОГ”	511
Драгољуб М. Петровић	
МИЛОШ ЦРЊАНСКИ О ПРЕИСТОРИЈСКИМ СРПСКИМ ОНОМАСТИЧКИМ ТРАГОВИМА НА БРИТАНСКИМ ОСТРВИМА	527
Мато В. Пижурица, Драгана И. Радовановић	
ЛЕКСИКОЛОШКИ ОГЛЕД: ТРАГОМ БУЧУМИКА НЕДЕЉКА БОГДАНОВИЋА	533
Михај Н. Радан	
ПРИЛОЗИ У КАРАШЕВСКИМ ГОВОРИМА	557
Сандра Г. Савић	
ИЗ ЛЕКСИКЕ НАРОДНЕ МЕДИЦИНЕ ГАЦИНОГ ХАНА – БОЛЕСТИ ПЛУЋНОГ СИСТЕМА	573
Димка В. Савова	
ФИГУРАТИВНА ЗНАЧЕЊА РЕЧИ АПЕТИТ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	583
Биљана Љ. Сикимић	
СА СТРАНЦИМА НА ТЕРЕНУ. ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ ТЕРЕНСКЕ ЛИНГВИСТИКЕ У СРБИЈИ.....	591

Радоје Д. Симић, Јелена Р. Јовановић Симић	
ЖАНРОВСКА СТРУКТУРА ДИЈАЛЕКАТСКОГ ТЕКСТА И УПОТРЕБА ГЛАГОЛСКИХ ЛИЧНИХ ОБЛИКА.....	607
Андрей Н. Соболев	
О НЕКОТОРЫХ ЗАДАЧАХ ИССЛЕДОВАНИЯ ЯЗЫКОВЫХ И ПОЛИТИЧЕСКИХ ГРАНИЦ В ЮЖНОЙ СЛАВИИ	619
Сава В. Стаменковић	
МАЛИ ЉУДИ У ФАНТАСТИЧНИМ ОКОЛНОСТИМА: СУДБИНА ОБИЧНИХ ЉУДИ И ФАНТАСТИКА У ИСТОРИЈСКОМ РОМАНУ ВЕЛИКИ РАТ АЛЕКСАНДРА ГАТАЛИЦЕ	625
Драгана В. Станковић	
ЗНАЧЕЊА ИНСТРУМЕНТАЛА У ГОВОРИМА ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКЕ ГОВОРНЕ ЗОНЕ.....	641
Миролуб. М. Стојановић	
ОСВЕЋЕЊЕ КУЛТУРНОГ СПОМЕНИКА	659
Срето З. Танасић	
ВРЕМЕ У РОМАНУ ВРЕМЕ СМРТИ ДОБРИЦЕ ЋОСИЋА: ИЗРАЖАВАЊЕ ПОЈЕДИНАЧНОГ И ОПШТЕГ ГЛАГОЛСКИМ ОБЛИЦИМА	665
Лидија М. Тантуровска, Татјана Г. Трајковиќ	
ЗА ЕДНА ПРОМЕНА ВО СРОДНИЧКАТА ТЕРМИНОЛОГИЈА	679
Катица А. Трајкова	
ЗА ДЕКОРАЦИЈАТА НА МАКЕДОНСКИТЕ СРЕДНОВЕКОВНИ РАКОПИСИ.....	693
Татјана Г. Трајковић	
ВОКАЛИ У ГОВОРУ БУЈАНОВЦА	699
Радојка Б. Цицмил-Реметић	
ТКАЧКА ТЕРМИНОЛОГИЈА НА ПИВСКОЈ ПЛАНИНИ	715
Љубисав Н. Ћирић	
ИЗ ЛУЖНИЧКЕ АНТРОПОГРАФСКЕ ЛЕКСИКЕ	731

Мато В. Пижурица
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

Драгана И. Радовановић*
Институт за српски језик САНУ Београд
Универзитет у Приштини
Филозофски факултет у Косовској Митровици

УДК 811.163.41`282.3
811.163.41`373

ЛЕКСИКОЛОШКИ ОГЛЕД: ТРАГОМ *БУЧУМИКА* НЕДЕЉКА БОГДАНОВИЋА

Књига познатог српског дијалектолога Недељка Богдановића „Бучумика у звону” узима се као полазни регистар речи за лексиколошки оглед. Књига је писана као врста мемоара о себи и свом завичају, у форми завичајне пасторале у сликама са носећим речима, обојеним локалним колоритом. Лексика је веродостојна, смештена у аутентични дијалекатски контекст, и из тих разлога је захвална за лексиколошка разматрања у релацијама: *етнолингвистика – лингвистичка географија – етимологија*. У ствари, аутори лингвистичког огледа су продужили путем самог писца, само са ригорознијим лингвистичким критеријумима, будући да им уметнички утисак није у средишту истраживања.

Кључне речи: призренско-тимочка дијалекатска група, дијалекатска лексика, лингвистичка географија, етимологија.

0. Трагом *бучумика* Недељка Богдановића, с његовом књигом „Бучумика у звону”¹ пред собом, поћи је најугодније сабирањем асоцијативним путем „сродница”, значењских и сазвучних, са сопственим памћењем и уз помоћ теренских бележака, или нешто тежим: покушајем одмотавања клупка које је „сврнчао” Богдановић, лингвиста-писац, не мање и етнолог. Н. Богдановић та своја различита лица често скрива, из једног профила се преобраћа у други, ретко кад се и јасно разоткрије, остајући при томе готово увек – и лингвиста и писац и етнолог. Понекад се изричито одриче загледања у лингвистичке књиге и истине: „у литературу нисам хтео” (Богдановић 2005: 34), или: „оно што се раз-дреш-ава је ништа друго до *дретва!* Је ли баш овако тече настанак ове речи? То и није важно. Важно је да спаја и раз-дваја оно што се у животу повезује.” (70). Па ипак, читајући га и сада анализирајући његово особену лексику, намеће се утисак да му различита звања и знања једна другима не сметају и када се мање-више исказују заједно. Нисмо сигурни у којој је улози успешнији, занимљивији и провокативнији. Без обзира којим путем кренемо, бићемо без сумње унапред у заостајању за њим, јер он, крећући се кроз прошло

* draganailija@gmail.com

¹ Богдановић, *Бучумика у звону*, Ниш 2005.

време и аутентични пејзаж детињства, везе бучумике из срца, с нескривеном носталгијом за оним видљивим и невидљивим а драгим и личним, што се постепено одмотава, као у „Загубљеном звону” (в. стр. 107), да би све њему драго отишло, али не у неповрат него у његове бучумике. Да није исповести у „Загубљеном звону”, двоумили бисмо се да ли да читамо у наслову: у *звѡну* или у *звѡну*. Прво би било „опредмеђено” у речи-симболу, *звѡну* (металној, звонастој „куцкалици” за оглашавање живѡг, блага сељачког), сада у његовом дому у Бучуму окаченог „о главну кућну греду”, у које, приликом ретких и све ређих долазака, он с носталгијом макар једном дарне (в. носталгични контекст на с. 113), друго – у *звѡну*, у сазвучју, где је једна реч „другу призивала, изазивала, загонетала или одгонетала” (Предговор, стр. 5). Као што се види, бучумике схватамо (макар на своју руку, у нашим интерпретацијама) као речи из Бучума. Ретко је писац на понеку реч „наишао током вишегодишњег тумарања по крајевима где се говори призренско-тимочким дијалектом српског језика” и преселио је у Бучум, обично као паралелу (в. ауторов Предговор, стр. 5). И овим поступком се открива Богдановић-дијалектолог, јер он зна колико је важно просторно ситуирати одређену реч, за разлику на пример од Бранка В. Радичевића у књизи „Сујеверице и друге речи”, који је речи у првој књизи „смишљао, измишљао, писао и записивао на повеликом простору, од Рашке преко Мораве, Драгачева, Голије и Златибора”, у другој је простор углавном исти, уз проширење на Србе у Румунији, на Калну и Сарајево. Ретко бележи место у којем је конкретну реч и причу око ње записао (Радичевић 1992: 263).

0.1. Богдановићева књига претежним делом је носталгична пасторала испричана као вез веште везиле, чија се „окца” не ређају азбучним редом насловница; не копира један од све успелијих литерарних поступака, који би му пружио прилику да у поднаслов стави *азбучна пасторала*, по угледу на *азбучне романе*, већ их ниже или по тематском или по сазвучном призиву или по некој једва приметној нити коју оставља да се наредна прича-приповест надовеже на претходну. (М. Пижурица, у објављеном изводу из рецензије, поступак описује као „поетско плетеније прича о речима.”) Писац сам поступак и садржај наговештава у алтернативној формулацији: „ПРЕДГОВОР или СУСРЕТИ С РЕЧИМА”.² Ипак, лингвистичко (или тачније етнолингвистичко) читање писац не жели да стави у други план, већ га олакшава тиме што на крају књиге доноси азбучним редом: „СУСРЕЧИЦЕ И САДРЖАЈ или регистар” [као поднаслов], с фуснотом: „Насловну реч (поред странице њеног појављивања) прате речи које с њом чине асоцијативно сазвежђе. Регистар

² „Некад ми се учини да се то мени јављају ситни и сетни звуци (скоро призвучи, или – празвучи!?)”, н. д. 5.

може послужити и као садржај пошто је заснован на азбучном реду насловних речи” (стр. 119).

0.2. Треба имати у виду да су третиране речи и њихов индикативни контекст, укључујући и регистар, са терена призренско-тимочке зоне, што значи да је назначени акценат експираторни и да су глаголи давани у презенту (в. нпр. 1.12. *је ме* и др.).

0.3. Богдановићеве бучумике су „стварчице” за успомену, скупљене у књигу, као уздарје дугогодишњим сарадницима на послу приликом одласка у пензију (в. стр. 113). Осмелили смо се да „дарнемо” само у покоју изабрану Богдановићеву дар-бучумику, као наш лични дар колегиници Јордани Марковић, Недељковој вишегодишњој сарадници и наследнику, односно примереније речено следбенику.

1. Лингвистичким „даркањем” опонашамо Богдановићев удар у звоно, али са ограниченом амбицијама, будући да би се о оном што бучумике нуде и посебно о оном на шта нас наводе, могла написати књига. У редоследу излагања и, углавном, у избору речи на које усмеравамо пажњу поштовањемо ауторове „сусречице”, не мењајући притом ни слог. Међутим, пребацили смо на крај место означавања стране/страна, држећи се пагинације у књизи (у смислу од – до), да би читалац знао на којим странама да тражи одговарајућу реч, односно њен контекст.

1.1. **Биковит**, бик-работа, бик, коп. (стр. 11) – Аутор је загледао у речнике, склоп *бик работа* није нашао, али га има у скоро истоветном контексту и значењу Динић у *Тимочком дијалекатском речнику* из 2008. (Динић 2008), као на Богдановићев призив. Н. Богдановић је богату породицу народних речи лепо семантички свео: „То је нешто најјаче у својој врсти.” Семантичко поље се (и овде и посебно у речницима) шири и на: *несавитљив*, *виши* (*више постављен*), *истурен*, *насиан*; *избочина*, *натеклина* и сл. (уп. семантику комп. *старији*). Исказ: „Негде је *бик* онај струк црног лука који ће донети семе, који се другде зове ‘*коп*’.” – оставља нас без податка о географији речи („негде...другде”). *Коп* у овом значењу има РСАНУ (с контекстом из подручја Тимока) и зато је према очекивању налазимо код Ј. Марковић (1998), Ј. Динића (2008) и Ј. Милошевић-Петровић (2009). Скок нема ову реч, али је свакако треба везати са лексичким гнездом око *копати* (*копље*) и сл. (Скок 1971–1974). Бугарски етимолошки речник има реч *коп* у истом значењу (‘семеник на лук’), с додатком – схваћено збирно и са упућивањем (у смислу творбе и семантике) на *сноп*, *снопе* (БЕР 1979). У истом значењу занимљиво је војвођанско *цволика* (Драгин 1991: 634; РСГВ 2019). Увидом у речничку грађу од Вука наомамо и етимологију код Скока (под *svòlika*), мислимо да ће етимологија доживети макар дораду.

1.2. **Билце**, совељка, билка, било, шибила, зупци, цепци, брдо, брдила, оглобље, натра, затра (74–75) – Углавном се ради о општепознатим и мотивационо и етимолошки неспорним речима. У речи *оглобље* (нејасно да ли се ради о другом називу за *брдила* или о лежишту у

које се она *узглобљују*, уз додатни податак да је реч преузео из *Азбучника* Б. Бранковића (Зајечар) и напомену: „... ја не знам да ли се то односи на његов родни Радичевац, или је ту реч однекуд позајмио”) имамо релативно ретко упрошћавање консонантске групе *зл* (М. Пижурица је бележи у ровачко-морачком говору, а М. Станић у ускачком (Пижурица 1981: 104, Станић 1991). За етим. *шибила* (код нашег аутора синоним за *билце*, али ће ипак пре бити да се ради о истом семантичком микропољу; уп. прозиран контекст: „цевка од зове, која се окреће око једне танке шибљике”) в. код Скока (под *šib*). На *билце* се аутор враћа и под „Брце и билце” (76–77), с детаљнијом значењском обрадом која, изгледа, не демантује нашу модификацију интерпретације. (Тамо се ткачка терминологија проширује лексичко-семантичким и лингвогеографским подацима.) *Било* је изведено суфиксом *-дло* од гл. *бити* (в. код Скока под *biti/2*). Опис спорог, заморног и претешког ткања шара на ћилиму ефектно Богдановић закључује аутентичном народном, ритмичном, у рими: *Једна натра – ваздан затра*. Реч *затра* имају и РСАНУ и РЈАЗУ, с интерпретацијама под које се може подвести и ова бучумика; за етим. в. код Скока под *triti*.

1.3. **Бре**, море – бре, мори, морка, бреца се (17). – И *бре* и *море/мори* у нашим речницима се категоријално означавају или као узвици или као речце (овде неке примере аутор, извесно шире семантички схваћено, интерпретира прилошки). Н. Богдановић и Динић (н. д.) доносе њихову изворну значењску спецификацију (сликовито дату код Скока под *mori*; у РСАНУ је разрада сиромашнија) – први у форми лексиколошке расправице, други у речничкој лексикографској обради, опет с утиском да Динић иде за Богдановићем. Цитираћемо Богдановићев уводни пасус: „У Бучуму се *бре* и *мори* користе за скретање пажње, или појачање наредбе, актуализовање позива, и то тако да се *бре* употребљава за комуникацију са мушком особом, а *мори* за комуникацију са женском особом...”

Море је код оба аутора, с обзиром на род особе с којом се комуницира, немаркирано. *Мори* Скок квалификује „специјални женски облик”, а у РСАНУ има квалификатор покр[ајинско]. Као турц. грчког порекла Шкаљић бележи *bě*, *brě* (Шкаљић 1973), али не и *море*.

1.4. **Брце и билце**, поличка, биљка, срдајце, срдацце (76–77). – *Брце* у значењу ‘цртало’ забележено је у црнотравском селу Кална. Мотивационо је разумљиво и етимолошки обрађено код Скока (под *břdo*; за навед. значење извор му је Елезовић), *поличка* је дем. од *полица* (в. код Динића). У Алексиначкој Морави *билце* је „оно танко дрвце, на које се натакне цевка с потком, па стави совељку (и потом провлачи кроз зев”); уп. напред дату етим. напомену под 1.2. У српским средњовековним повељама често се у прецизирању граница које иду брдима употребљава формулација „по дѣлу”, „дѣлом”, „уз дѣл”, „низ дѣл”, где се дѣл најчешће може интерпретирати ‘вододелница’ (или по Цвијићу ‘коса страна брда’)

(Цвијић 1923).³ Пошто је данас, осим за филологе, значење тамно (термин је пасивизиран), Богдановића вреди цитирати:

„У југоисточној Србији *брдо* је узвишење веће од брега, мање од планине, уз неке варијације које за ову прилику изостављамо. Ако је то брдо дугуљасто, назива се „дел”, а горња ивица таквог, издуженог, брда је *било*. Било је негде и она горња ивица крова, тј. слеме, шљеме или устун!”

Напред забележено *устун* „грета слемењача” налазимо и код Динића. Занимљиво је да реч у овом значењу нема Шкаљић, већ само у знач. „дијакритички знак у арапском писму” (н. д., под *ustun*).

Биљка је у Алексиначкој Морави ‘палидрвце’ (ово значење налазимо и у РСАНУ), што се у Бучуму назива *срдајце*, „у широј околини *срдачка*.” Скок има из Елезовића *срдачка* ‘цијев у ткачком чунку’ под *срсе*.

1.5. **Гора гороломна**, влаће, набије (табане), побије, бије обршине, ломата се, гороломи (88–89). – Осим што бисмо *гороломи(ти)*, пре загледања у речнике и у овај текст, оценили књишком речју (аутор зна и за оближњи заселак *Гороломци*) (Шиц 1994: 30–31) – белешку завређује само податак да писац даје творбени приказ речи *обршина* – об-врх-ина.

1.6. **Грех**, грешка (100). – Прича „Грех” започиње филолошким цитатом, а завршава цртицом из обичних, овремених и свевремених људских огрешења. Наиме, писац-филолог најпре цитира из филолошког чланка да *огрех* у архаичној руској сеоској култури има значење нашег, и бучумског, *оплазина* ‘прекинута бразда у орању’, а у Бучуму „дескриптивно”, како каже писац: „*Оре на грешће*” (код Димића у лекс. обради, с контекстом и са истим значењем – *грешка*).⁴

1.7. **Груљке**, грува, грули, троши, круни. (60). – Све извучене речи су значењски (и етим.) прозирне у датом контексту. Лексикограф, који се испомаже нашим незаобилазним речницима, вероватно не би испустио да издвоји (са краја) приче: *покорено* – „неке блаже нијансе /од црног/, онда је то *покорено*”. Речници реч немају (укључујући и Динића) па помишљамо да се можда ради о пишчевој твореници, у смислу: затамњено (поцрњено), прекривено /ораховом/ кором. Значење ‘навући кору’, али не у значењу боје, има РЈАЗУ (т. X, с. 539, под *pokoriti*).

1.8. **Заграшје**, заграши, гољиштар (103). – Речи као *заграши*, *заграшје* и *ограшје*, уз документацију коју нам нпр. доноси само Станићев *Ускочки речник* (в. н. д.), подупиру значењски распон од одавања топлоте сунчевим изласком до грашки прикупљене росе у капљице у праскзорје,

³ Темелјну обраду в. у: Шиц 1994: 33.

⁴ Овом је најближе из нав. лекс. збирке М. Пижурце: *прегријешити*, *прегријешим* ‘прекинути ред(овност) у обављању неког посла, обавезе, навике и сл.’, нпр. Сврати код мене сваки пут, није ниједном *прегријешило*. – Нијесам вала *прегријешила* /у копању/ ниједан ред. – Уп. напред поменуто *презданичити* ‘направити паузу од једног дана (о ношењу кокошке носиле)’.

до тоpline с грашкама зноја и метафорично изражаваног осећања веселости. Да је гласовни карактер секвенце *-грѣ-* „тврђи”, могло би се помишљати и на укрштање са *грѣјати*. Међутим, за „цео или скоро цео тимочко-лужнички дијалекат, а најчешће и понеке друге пределе”, између осталог, карактеристично је *оре(x)*, а не *ора(x) < орѣхъ* (Ивић 2009: 156); овде је и *старѣе* (=старије), што значи да ни у овој лексеми *-рѣ-* није дало *-ра-* (ни променом *ѣ* у *а* ни анал. променом творбеног модела, с преласком у другу глаголску врсту).

1.9. **Запис – потпис**, миро, миросано (дрво), оброк, опход, обиколка, обручје, божје масло, вртено дрво (66–68). – Н. Богдановић доноси цео етнографски чланак, од описа познатог српског обичајног обреда, именовања поступака и релација (лексичких и обредних) према оближњим местима до њиховог тумачења. Занимљив је развој паразитског *р* у *вртерно дрво*, чије именовање има у конкретном случају мотивациониону основу у пишевом опису (у вези са *божјим маслом*): „задељано стабло [се] избуши сврдлом, па се у ту рупицу налије уље које је молитвено и освећено” (н. д. 68). Плашимо се да се граничи с некоректношћу изрицање приговора да се понеким објашњењем аутор свесно поиграва, као да је, на пример, *оброк*⁵ „од опхода, *обиколке*, од обичаја да се дрво обилази, можда и обручје, онако како се људи хватају у коло кад играјући светкују.”

1.10. **Здравац**, здравац-миришљавац, живац, живица (26) и **Здравица**, наздравити, поздравити, оздравити, прездравити (24–25). – Обе етнолингвистичке приче, повезане и насловницама (у болду), имају егзистенцијално увезивање *жив* и *здрав* („Зар се поздрављање не каже: чини живо-здро! Зар се не испија „на живот и на здравље?!”, н. д. 24)⁶ и лингв. поенту којом се приклања уз повезивање *здрав* са *дрво*, *дријево*, с прозирним ослонцем на Скока (под *zdrāv*), који, чини нам се, етимологију, ипак, није затворио. Међутим, не оспорава је Трубачов у преводу Фасмера (Фасмер 1986).

1.11. **Зора**, озоравање, прскавица, пљускавица, љускавица, зоро-прасак, прозорје, Караванка (30). – Нема изазовног прикључка за лингвистички осврт. *Караванка* у значењу Зорњача уписали бисмо у занимљиву, народну локалну метафору – време покретања каравана на путовање.

1.12. **Је ме** [једе ме], шутири, сева, смуца, жига, пробада, тишти, пече, гуши, затаји, затисне, задавује, натежа, надолеје, спонадне, свитли,

⁵ В. нпр. Скок 1971–1974, под *reći* („прасловенски пријевој перфектума”): *рок* ‘термин’; *оброк* ‘обед’, (*у*)*оброчити* ‘стварати навику обедовања у одређено време’ и сл.

⁶ Концептуални однос *млад* ↔ *жив* показује развој: *млад-ица* → *изданак* : *живица* (‘изданак; ситна шума’) → *живац* (1. младо /листопадно/ дрво; 2. закржљало, али живо дрво) и сл. Уп. РСАНУ и Станић за *живац* 2 (више илустрација има и нав. лекс. збирка М. Пижурице).

пуца, сева, твни се, брзга, трне, бере, устрпне (80–81). – Динићев Речник добра је испомоћ за разумевање значења: *брзга* ‘осећа се под прстима како мрда нека израслина или кост’⁷; *бере* ‘постаје гнојав, пуни се гнојем, гноји’; *штуру ми* = „осећај тиштања потиљка, обично при високом притиску, али и после пијанке.” (80). Последње (као и Динићев Речник) показује да *штур* ‘празан’ није новија књишка реч, што на неким српским просторима у општепознатом значењу јесте. Целовитије значење и етимологија може се сагледати код Скока и у новијим дијалекатским речницима и лексичким прилозима.⁸ У Богановићевом духу да додамо да *штур* и *шупаљ* (‘празан’) и заслужују, здраворазумски, да иду заједно.

1.13. **Калос Калафат** (86–87). – Мала ономастичко-етимолошка расправица, с тим што је друго (Калафат) ороним, реално постојећи, на Старој планини, коме писац, полемишући са неидентификованим ономастичаром-етимологом, придодаје детерминатив *калос* „леп” (грчког порекла), да би помирио лепшу мотивацију са више вероватном изворном понудом (по Богдановићу) – „мајстор који катранише лађе” (уп. за порекло код Шкаљића 1973).

1.14. **Калуша**, каљуша, галоуха, галоушаста, белоуха, белуша, белушка, гар, гаруша, жареста, кацава, риђуша (37–38). – *Калуша*, *калушас(т)*, *вакљаст* и сл. има широк балкански ареал и код Скока (н. д.) добру етим. обраду са закључком да реч „иде зацијело...у предславенски супстрат трачко-илирски”. Н. Богдановић наравно то зна, али се свесно поиграва асоцијацијама са *гал-* и *кал-*, *жар* и *гар*. *Крјав* према пишевом опису је нека боја од црвенориђе до чађаве („такву боју добијају жене ако белу пређу учине [обrade, масте, ‘офарбају’] у чађи, па изгледа као да је од најбоље *калуше*, *галуше* или *риђуше*” (стр. 38). Вероватно се ради о некој ономатопеји која је деформисала и укрстила *крјав* (кржљав), *калушав* и *каљав*.

1.15. **Клечатица**, клечана, плетеница, кравајчић, плету се, лолају се, кљечан [и клечан]¹ (34–35). – Писац целу плетеницу-причу везе око загонетног имена змије *клечатице*, које је записао, не зна где, прикупљајући народну лексику. Загонетна реч га каже није „остављала”, а „у литературу нисам хтео!” Одговор је добио у пекари када је једна жена тражила „клечану” погачу, исправљајући се – *плетену*. За значење и мотивациону основу довољно је погледати РСАНУ под *клѣчати* ијек. *кљѣчати* ‘ткати уткивајући одн. уплићући у ткање шару’, *кљѣчав* ијек. *кљѣчав* ‘шарен’ и, конкретно – *клечатица* ијек. (и некњ. ек.) *кљечатица* ‘врста змије отровнице са коцкастом шаром на леђима, поскок, камењарка,

⁷ Ако није повезано са *бразда* (в. код Скока, где налазимо и значење ожилјак), можда је ономатопеја, с евентуалним ослоњем на *брцати*, *брљати* и сл.

⁸ Уп. у Ровцима (нав. збирка): *шӯљ* ‘сасушено, празно зрно жита, сама љуштура’. На истом листићу дописано: Није од њега *ушавнї* (прекорона – бољи). Уп. у истом говору: *уштиван* (< учтив-ънъ).

Vipera ammodytes' (Милорадов и др. 2019: 59, 75).⁹ Писцу се мисли „разгранавају” па каже да се у парењу змије *плету*, а жејеви се *лолају* („у неким атарима сретао сам топоним Лолавац”). Лолати нема Динић. За *лолати се*, лаички вођени, посегнемо најпре за *Речником српских говора Војводине* (иако реч има и Вук) и нађемо упућивање на *бећарити се*. М. Станић у *Ускочком речнику* има *лолати* у погр. значењу ‘пити, љоскати’ и ‘ићи тамо-амо, скитати’, ‘бити без посла, беспосличити’, а са повратним *се* ‘тражити женско друштво, забављати се’. Мање поетичну интерпретацију даје у лексичкој збирци из Роваца М. Пижурица: *улолати* и *~се* ‘лењо се кретати, умртвити се, као „пловити” (обично од угојености)’¹⁰. Академик Павле Ивић у називима села *Лаоле Велике* и *Лаоле Мале*, код Петровца на Млави (ареал није небитан моменат), у *Огледној свесци* (под одредницом **Лаоле**) налази словенску етимологију, с топ. паралелама (средњовековним и савременим) у Македонији и Русији. Посебно је, с обзиром на контекст и интерпретацију, пријемчиво чешко *chlácholiti* ‘умиривати, успокојавати’ и у истом значењу словачко *chlácholit'* (Огледна свеска 1998). Према Скоку (под *lóla*), због широке распрострањености, не може бити грецизам, већ ономатопеја (Скок 1971–1974). Погача плетеница је писцу призвала из свадбарске терминологије *кравајчић*; код Скока темељно обрађено под *kràvaj*.

1.16. **Ко(мо)њ**, (у)комоњи се, таври се, коњи се, тавроча (12–13). – Метафорично *укоњити се* ‘уобразити се; укрутити се’ општепознато је, али са (лаички) привидним инфиксом *-мо-* (*у)комоњи се* извесно је значајан лингвогеографски податак (уп. рус. *комонь*). Н. Богдановић *ко(мо)њ* узима из књиге (коју не идентификује)¹¹, али се присећа да је неко рекао да се старосватица „*укомоњила ко да је прогутала вретено*”. И опет Динић притврђује податак *Речником*: *комоњи се* ‘кочопери се, прави се важан, курчи се’. Довољно је упутити на узорно студиозну обраду код Скока (под *кòнј*). *Таври се* онај што се укрути као да је „себи и слика и прилика” и писац, док тако описује, долази до Златковиће блиске слике „као да је бучумска”: „*Тавроча* га напела, *Голоча* га сапела” (Златковић 2004). Код Динића (2008) налазимо: *тавра* ‘1. ново одело, ново рухо, 2. дотеривање, кинђурење’, *тавралија/тавролија* ‘онај који је гиздав, кицош, леп’, *тврри се* ‘удешава се, дотерује се’, *Тавросије*, ‘м/ушко/ име’, *тавроша*, ‘име овци грациозних покрета’, а код Златановића у *Речнику говора јужне Србије*: *тафра* ‘отменост, гиздавост’, *тафрэн* ‘отмен, гиздав’, *тафрим се* ‘дотерујем се; истичем пред светом своју гиздавост и отменост’ и сл. (Златановић 1998). Златановић лексему *тафра* (основну одредницу) означава као турц. арапског порекла. Вероватно су од исте

⁹ Уп. и Милорадов и др. 2019: 59, 75. За етим. (која, имамо утисак, остаје отворена) в. Скок (под *klečati* и *klijet*).

¹⁰ На истом листићу је уписано: уп. *упрòстити се* (поред општепознатог) ‘умирити се, подати се при парењу (о стоци).’

¹¹ Претпостављамо Скока или Фасмера.

основе лична имена *Táfa* (м) и *Taфíнка* (ж)¹². Реч нема Шкаљић нити је Снежана Петровић налази у Чемерикићевој збирци речи из призренског говора (Петровић 2012).

1.17. **Лазинице**, пролуга, пролука, просека, пресека, прогон, моропутина (95–96). – Ниску географских термина, бучумских претежно, који чине део макропоља морфолошко-вегетативних облика тла, односно његов сегмент – микропоље просекā и усекā Н. Богдановић је обрадио као добар зналац географске терминологије и ономастике, комбинујући терминологију и локалну географију, односно морфологију конкретних географских објеката. *Пролука* је ‘чистина у шуми; може бити и између стена’, а *пролуга* њен синоним (поред пролуке, чује се и *пролуга*). Извесно је да је у основи термина *пролука* глагол *лучити* ‘растављати’ (в. код Скока 1971–1974 под *lučiti*). Загонетно *пролуга* можда се може објаснити семантичким померањем термина *луг* на шумске потесе уопште. Термини *просека* и *прогон* не траже коментар. Аутор је подвукао и *моропутину* у контексту: „Прогон...зарастао у травуљину, претворио се у *моропутину*.” Будући да Динић има *моропутина* (с контекстом: Још се понегде виде римске моропутине.), са упућивањем на *маранутина* (интерпретирано: 1 ‘напуштени пут’; 2 ‘напуштена [запарложена] њива’) – лексема није пишчева творевина. Врло вероватно је у питању хибридна влашко-српска лексема: наш аугментатив *путина* добио је квалификативни влашки префиксоид *мара-/моро-*.¹³

1.18. **Лакче**, Јелакце, лахче, лајче (90–94). – Н. Богдановић цитира запис из несудојене књиге једног старца, алексиначког Поморавца (којег живот није штедео, али га то није омело да покуша да иза себе остави записе о себи и свом времену): „Имало је ту, на брдашцу, једно *лакче*...”, да би потом уследила згуснута дијалектолошка расправица (с ослонцем на Павла Ивића), која се у закључку може представити: *лаз-че* (асим. по звучности) > *ласче* > (једн. по месту творбе) > *лашче* (дисимилацијом) > *лахче* [слабљењем фрикации, одн. заменом *x* са *k* или *j*] > *лакче* (и *лајче*).¹⁴

1.19. **Лија**, **лијó**, **лијаво**, лива (крушка), лива (бук/в/а), лива (река), лијар, лискав (79). – Докучив је семантички развој од *лих* у значењу 1. ‘сувишан, нежељен’, 2. ‘непаран’ (укључујући и игру *така-лија* – пар-

¹² Имена немају потврду у Речнику српских имена код Срба (Грковић 1977). Међутим, можда би се ипак могло радити о именима према *Теофил(о)*, *Теофа*, *Теофана* и сл.

¹³ Врло блиско је наведеним интерпретацијама и описима румунског лексичког гнезда *mărăcin/e*, *mărăcineț* и др. у знач. ‘бодљикаво шибље, место зарасло у бодљикаво жбуње’ и сл., уп. *Dicționar român-rus*, Букурешт–Москва 1980.

¹⁴ Писац даје две поуке: прву, научну (дијалектолошку) – да посебну пажњу усмеримо на подручја излагана јачим миграцијама, нарочито у новоуспостављеним додирним зонама, и другу, моралну – да наше „обавезе према мртвима нису мање живе него према онима пред којима се можемо још оправдати.”

непар) и сл. (етим. обрађено код Скока (под, *lih*) до бучумског 'крив, који се развија или креће укриво, устрану' и врањског (уопштено интерпретирано) 'уклети, демонски' (Златановић). Бучумско *лијар* („овца... која воли да иде својим путем, да се одвоји и шмугне у туђу њиву“) уклапа се у Богдановићев опис *лијавог дрвета* које расте накриво, „на своју страну“. Цело лексичко гнездо чине изведене речи од *лих-* (и *лиј-*) у РСАНУ, делом и код Станића, које се уклапају у фонолошки и значењски оквир дат у Скоковом етим. речнику под *lih* (реч је свесловенска и прасловенска). Асоцијативно *лискав* односи се на „на имена од мила“ (блиско интерпретацији 'умилан') ипак не спада (етим.) у ову породицу речи.

1.20. **Луна**, белуна, белача, рудача (39–40). – Аутор у поетичном казивању опомиње како могу пасти у воду „умне расправе“ о речима које се преосмишљавају или настају у локалним говору. У Бучуму доживљају као именована „питомих ликова“ она која су творена суфиксом *-уна* (као *благуно* моме), с друге пак стране, она са суфиксом *-ача* „носе неку тврдоћу“ (*рудача*, *копиљача*, *лудача*); нека, једноставно, настају „грешкама“ у децјем говору (надимак *Белуна* > *Луна*). Последњим примером писац започиње домишљате интелектуалне асоцијације: од Његошевог „Луна и крст два страшна симбола“ до поклоника космонаутских спуштања на Месец.

1.21. **Марица**, амарелица, дробница, дзрдзавка, прскавица, прскавац, стамболка, турска шљива, цана, цанка, цанарика, ценарика, ценерика, цан, јаралика (36) . – Целу ниску назива аутор везује за „дивљу шљиву, слабог квалитета...[која] брзо расте, има бодље...стално и обилно рађа, брзо стиже...Свуда је има и зато има много имена. Најзанимљивије је ипак да се име упућује на турске пределе...“ У наведене називе упао је нема сумње понеки који овде не спада, можда нпр. и амарелица (квалификовано као „нежније“). Чини се да посебан осврт завређују *марица* и *јаралика*. Повезивање *марица* ≤ *амарелица* (који смо „из прве“ дисквалификовали), јер и уз призив неке врсте гласовне прераде, тешко да може наћи озбиљан ослонац, осим ако се ради о локалној игри речи или о погрешно успостављеном односу назива и врсте воћке. (Имамо у виду ауторову опомену под „Луна“ да се превише не домишљамо). Идући путем којег смо се претходним одрекли, с обзиром на ареал и пишчеве речи да „име упућује на турске пределе“, можда би се могло тражити решење у оквиру два чворна лексичка гнезда, која се, изгледа (у целини или делом?), свде на исту основу (ако добро читамо, изворно грчку, а потом латинску и турску): (1) турц. *Мор* 'загасито плаве, модре боје' (Петровић 2012: 218–219), (2) широко постављено лекс. гнездо које Скок обрађује под *Mavar* (уп. нпр. пример из Далмације *mavrovina* 'врста винове лозе црна грожђа'). С. Петровић, има се утисак, оба лекс. гнезда повезује и примећује, наводећи *Мавар*, да Скок не помиње „турско посредство“. Српска документација остала би непотпуна ако се заобиђе из Динићевог

Речника *морав* ‘који је љубичаст’.¹⁵ (Уп. за концептуални однос и творбени модел *б(ј)елица*, *црница* и сл.). *Дробница* је (и етимолошко-мотивационо) без сумње ситан плод (в. широк списак речи с основном *дроб/а/н-* у РСАНУ). *Дзрдзавка* је извесно балкански турцизам, даљим пореклом из новоперсијског (*zard* ‘жут’ и *ālū*, в. Петровић 2012: 141), са фонетским развојем гласа *з > дз* у непосредном или блиском суседству са *р* (Ивић 1994: 109, 142). Турског су порекла такође изведенице од *џан-/џен-* (допада се аутору значење *шљива душе*, с ослонцем на Шкаљића). *Јаралику* има из Пирота РСАНУ у истом значењу ‘ситна округла шљива, џанарика’ (ауторово упућивање на Златковића подразумева исту географију). Богата грађа из РСАНУ нуди, чини нам се, уверљив значењски прикључак „рани” (пролећни и ранолетни), који је „развијен” из основе *јар(-)*, која има добру сумарну етимолошку обраду код Скока, свеобухватнију у ЭССЯ под **јаро/ *јара/ *јаръ*.

1.22. **Мевла**, штрокла, штрокља, крута, мешината, пашњакана (16–17). – Реч *мевла* ‘жена великог трбуха’ аутор узима из Златановића (н. д.; занимљиво је да је нема Динић), да би потом отворио начелну творбено-семантичку причу о речима-ругалицама: суфиксом *-ла* изводе се им. женског, а суфиксом *-ља* мушког рода (разлог је то да у причу уведе лексеме *штрокла* и *штрокља* – Златановић има само „мушку варијанту”; Динић ни једну ни другу). Нелогичним налази да се на том списку погр. речи нашла и мевла, па се пита: „Па шта је то ружно на мевли? Скоро ништа. Ако се зна да се трбух у југоисточним нашим крајевима зове: мешина... ово *мев-* свакако је настало од *мех-* као и мешина. Особа која има стомак попут меха је мевла или мевља. Свака част трудници (око Житорађе смо чули и реч: *крута*), која је *мешината*, без увреде.” РСАНУ има из Враћа *мевла* ‘дебела и лења женска особа’. Са ужелингвистичког аспекта, тачније фонолошког (ако је домишљање основано), остаје нејасно у ком фонетском контексту је могло да дође до супституције *х* са *в* од основе *мѣх-*. Уп. на пример објашњења за однос: *сух* – *сува* (< *суа* < *суха*), *суво* (< *суо* < *сухо*), да бисмо уједначавањем основе у парадигми добила *сув*. Фонетизам *мевла* могао је настати с ослонцем на потиснуте придевске творбене ликове *мехов* ијек. *мјехов* (квал. као дијал. у РСАНУ) и *мјеховит* (само код Вука у нар. пословицама, РЈАЗУ) у знач. ‘сличан меху’.¹⁶ Коначно фонолошко уобличавање резултат је неке врсте синкопе. Међутим, ако се тежиште у знач. спектру усредсреди на *лењост* (лењ←прљав (мемљив, плесњив)←дебео), *мевла* је директно изведена из лексеме *мемла*, променом сугл. групе *мл > вл* (уп. сличне промене у сугл. групама *мн↔вн*) (Ивић 1994: 111) или укрштањем ових двеју лексичких основа. Из својства *пашан*, -ша, -шно ‘који не пробира храну, који је доброг апетита, слатко(х)ран’ (в. РСАНУ), с творбеним ослонцем на

¹⁵ Уп. код Динића (2008): *морав*, *моравилка*, *моравило*, *мораво*.

¹⁶ ЭССЯ под **тѣховъ(јъ)*, **тѣховитъ(јъ)*.

паињак, настало је подругљиво *паињакана* ‘она која је *паињаката*’ (уп. код Динића *паињакат* ‘који има велики стомак, шкембат’).

1.23. **Мерка**, мера, чеперак, лакат, растег, дупли корак (54–55). – „Мерка има меру”¹⁷ чита се као успео запис из Андрићевих „Записа поред пута”: мудар и поучан, из угла образованог интелектуалца, који је остао урастао у амбијент из којег је израстао. Прилог је драгоцен етнолингвистички оглед оним што директно пружа; он може да послужи као основа теренског упитника за етно-дијалектолошка истраживања.¹⁸ Уз то, он има елемента концептуалне лингвистике¹⁹, па се зато највредније у њему отима лексикографско-лексиколошкој обради. Тако, на пример: „и сам човек може бити *мерка*”, постоји „мерка за ознаку невоље”, за дубину воде „до чланка, до колена, до појаса, до гуше, до изнад главе”, за висину стропа тако што „поред усправљене греде стане највиши мајстор, са шубаром шиљком на глави, па онда још једна шака”, за дужину *корак* и *стопа* („дужина од почетка пете до врхова ножних прстију”), ткаље ширину платна мере *чеперком*, *пећу* и *лактом*, а дужину *растегом*,²⁰ удаљеност *дан хода*, *три дана хода* или *два-три конака*, виноград може да буде „од осам *мотика*, а ливада од две *косе*”; на Косову је „не само од сада, укућанин *роб*”, у Грачаници једна је бака месила хлеба „за шеснаест *душа*” итд.

1.24. **Млади се небо**, подмлади, квашченик (32–33). – Прегледањем речника, наших и словенских, с намером да нађемо разлог за скретање пажње на овај прилог Н. Богдановића, стиче се утисак да има разлога да се за њим посегне због детаља који употпуњује сегмент семантичког поља: „Нестаде ни леб, треба да *подмладим* квасац.” Најпрецизнију интерпретацију (паралелу бучумског *подмлади квасац*) налазимо у ЭССЯ (св. 19, стр. 167) из словачког језика под ***moldjati (se)** ‘заквашивање хлеб’.

1.25. **Мола**, умолуши се, потмолел (82) . – Аутор је забележио у Кривој Феји (Пчињски округ) речи *молá* ‘плесан, буђ’ и *умолуши се* ‘поплеснавити’, којих нема у Бучуму, где налази *потмолел* ‘поплавио (у лицу)’. Без идеје о етим. и мотивацији (или коректније – вероватно без намере да у то улази), упушта се у дијалог са једним од рецензента из којег се види да ни заједно нису на трагу етим. решења, али те додате

¹⁷ Уп. код Динића: *мерка* (1) ‘нормално допуштена величина, граница, мера’. – Имај си мерку у пијење. Златановић реч илуструје пословицом (из Прешева): Језик мерку нема.

¹⁸ Свакако се не може заобићи капитално четворокњижје Милана Влајинца: *Речник наших старих мера у току векова I–IV*, Београд 1961–1974.

¹⁹ Ово подсећа на неке прилоге Предрага Пипера о градирању (Пипер 2002: 59–78, 2003: 133–141).

²⁰ Творбено занимљив поствербал *растег* има и Динић.

„тмолаве” речи, каже, „неће сметати”.²¹ Идемо најпре трагом потврда у РСАНУ: *мòлава* ‘киша са снегом, лапавица’ (Косово, Призрен, Сиринићка жупа, Црна Гора)²², са упућивањем на *молàјтѝн* и *молàјчина* (с белешком „према тал. *molle*”) ‘топлије, облачно и влажно јужно време после мрза, са расквашеном земљом, блатом од отопљеног леда’ (приморско-далматинска регија, западна штокавштина), *мòлуха* ‘покварено вино, које се не може усирћети, но узводни’ (БиХ), *мòлушав* ‘мек, мекан, размекшан’ (Банија), *молушина* ‘буђ која се хвата на унутрашњим површинама дрвених посуда на бурету, каци и сл.’ (источна Србија), *мòљава* ‘магловито, кишовито време’ (Сарајево), *молàквица* ‘време са ситном кишом и суснежицом, лапавица, с упућивање на *молòквица*, ‘расквашена земља, лапавица’ (Пљевља). Скок има из Пољица, као одредницу, *molajčina* ‘топло вријеме, када се крави на пољу’ („кад оглибави пут”) и, на истом месту, са Крка („са *t* мјесто *ч*”) *molajtina* ‘бонаца, облачно, топло’ („небо облачно, а вриме топло”), да би закључио: „Бит ће вјеројатно далмато-романска изведеница на -ина од грчког *μαλακός* ‘weich’ [меко, мекано], *μαλακία*: **malacīna*.” Претпостављамо да би се за безмало цео овај списак речи (посебно из регистра метеорологије и „плесивости”, са мање или више измењеним фонетизмом, углавном ономатопејизираним, могао подвести под исту наведену лексичку базу, далмато-романску грчкога порекла. Односи на семантичком плану: *топао* ↔ *мек* ↔ *спаран*, *кишовит*, *магловит* и сл. ↔ *плеснив* нису спорни. За *потмолел* рецензент му је дао додатну грађу. Станић (н. д.) има *тмòл* и *тўмол*, а обоје повезује упућивањем (знач., или пак само знач.?) на *тмас(т)*.

1.26. **Оглушици**, оглав, обглав, обглуши се (83).– Цртица је мало вежбалиште из творбе и семантике речи, од изворног значења до савременог а за причу скованог, прекорног – према младима који „набијају” слушалице, *наушке*, као да имају – *оглушке*. И све то од правећи се *невешт*, неупућен у лингвистичку литературу, до импровизоване реконструкције: *невешт* – не-вед-ује. (Да ауторов исказ прилагодимо овој прилици: *Зна да зна, а неће да покаже*.)

1.27. **Накоњче**, принова, сисалче, добиче, поздравче, понишало, понишалче, нишне се (14–15) – Писац има дилему – **накоњче** или **наконче** у Бучуму, што са лингвогеографског становишта може бити занимљиво

²¹ Аутор цитира: „У Ровцима *тўмол* значи таман, *пòтумолити* ‘потамнети’. *Тумоло* може бити и вријеме (мрачно, супротно од ведрога, светлог).” Уп. из нав. збирке речи М. Пижурице и: *Тўмоло* ми је òвò òко, бòјѝм се да ће ми се нàвўј бѝјелà. [У запису: „суручаво, боје сурутке”.]. Као синониме („фон. варијанте, настале ономатопејизацијом и додатним семантичким ширењем”) наводи: *пòтмулѝти* ‘добити прљаву нијансу, потамнети’, *потмуло* 1. ‘потамнело’, 2. ‘подмукло, подло’, 3. ‘пригушено, као умукла, удаљена грмљавина или удар под земљом’.

²² Уп. посебно Елезовић 1932, 1935, Букумирић 2012.

као илустрација нешто ширег ареала (лексикализоване?) супституције *њ* са *н* (по правилу испред вокала *е* и *и*)²³, која би се у конкретном случају могла објашњавати и променом у сугл. групи (*њч > нч*), али не у примерима синонимијског *понишало* и *понишанче*, које се „трипут нишне” (тј. **њишне**, **зањиха**).

1.28. **Не дај се, дај се, девојко**, дај се – не кај се (54–65). – ‘Сусретном изразу’, с накнадном исправком, према изворном сведочењу, у припеву (уместо: *не дај се – не кај се*), потребно је додати само – *лепа свадбарска песма*.

1.29. **Огњиште**, ижа, изба, соба, кућа, ватриште, цепаљке, брстине, обршине, прлидупе, пиздопаљ (52–53). – Ово је мали етн.-лингв.-поетски оглед о кући, којим утврђује нашу досадашњу обавештеност о томе да ова зона познаје лексеме и *кућа* и *ижа*, с тим што се прва односи на ‘објекат за становање са две просторије’, друга на ‘објекат за становање са једном просторијом’. Код Динића (он у лекс. обради иначе не изоставља оно што саопштава Богдановић) нема ове врсте разликовања њихових значења, већ друго – овде *хижса* има (1) општепознато значење речи *кућа* и (2) ‘одаја у кући у којој се налази огњиште, кухиња’, *кућа* пак претходно знач. (1) и (2) ‘обредни божићни хлеб округлог облика са рељефним представама огњишта, укућана, ожега, острушке и др.’ У покушају неке врсте хијерархизације, односно разграничења њиховог значења, занимљив је израз код Динића: *пријде на жену/ пријде на кућу ‘постане домазет’*.²⁴ Богдановић даје подстицајну идеју да потражимо код Скока етим. повезивање *собе* са *избом* (мађ. посредовањем).

1.30. **Оно**, лампек (28–29). – Поетичан есеј о ракији коју је измислио, и сам поступак њеног добијања, „неки велики ђаво”, у коме се писцу допао само „лепши” назив лампек (‘казан’) о коме пева Добрица Ерић.²⁵ У *Речнику српског језика* (2007) уз *лампек* стоји да се ради о посуђеници из итал. (извесно реч примљена с направом).

1.31. **Падалиште**, циганско падалиште, чергари (48–49). – Етнолингв. и оном. оглед, који нас подсећа на епско „*Мурат паде на Косово*” (овај сегмент широког спектра значења глагола *пасти* темељно је обрађен у РСАНУ, посебно под **бг–е**, т. 19, с. 483) и упућује да се притврдимо (посезањем за речницима) да смо *Циганин* посудили из

²³ Уп. код Динића 2008: *наконче/ накољче, нишне (се)* [зањиха се], *понишало, понишалче; поздравче, ускутњак, ускутњаче*. За нарушен однос *њ – н*; в. и Ивић 1994: 30, 38 и Петровић 2012: 19.

²⁴ Изванредну обраду лексеме *кућа* има РСАНУ (каснији дијал. речници, лекс. збирке и појединачни прилози ову слику допуњују), а *хижса* у РЈАЗУ оскуднију (коректније – према документацији којом су обрађивачи располагали). У новије време било је идеја којима се дијал. *цџара, цџерица* етим. повезује са *хижса*, што, мислимо, оповргава турц. *цџерка* (из Призрена) код С. Петровић (2012).

²⁵ „Вечерас лампек риче код јаблана...Овде се бесплатно љуби и пије.” (*Орфеј међу шљивама*, Крагујевац, 1963)

немачког, *Гурбет* и *чергу* из турског, а *Габелъ* из алб. (бројне изведенице су настале у духу српског језика).

1.32. **Питом**, питован, тром, хром, лаком, питани, пиће, питање, питоми, питомине (7–8). – Без загонетања и „скривања” стручног профила, обрађује грам. мртву категорију са лексикализованим траговима, од којих неколико наводи, започињући општепознатим *питом* (*питован* је аутентично бучумско), да би наставио, питким поетским стилем, сазвучним *тром*, *хром*, *лаком*.²⁶

1.33. **Повој**, постилци, повора, навој, разбој, лелејка, повитак, љуљка, тракови (72–73). – Загледањем у речнике, укључујући и Скоков етимолошки, посебну пажњу заслужују *повора/поворка* и *постилак* мн. *постилци*. Лексикографску интерпретацију олакшава Динић (изостављам контекст): *повор* (‘гајтан исплетен од домаће вуне који се пришива на одећу као украс’), *повора* (1) ‘канап који сељаци сучу од конопље’, (2) ‘сува мечкина глава чије су вилице раздвоје, па затим на широко спојене канапима тако да се човек (болесник) може провући кроз њих’, *поворка*, знач. (1) повора. Богдановић у „сусречицама” има *повора*, а у огледу *поворка*. За етнологе су интересантни магијски „обредни реквизити”: мечкина глава код Динића, а код Богдановића повој од вунене пређе (у којој мора да буде црвене боје), на који се наниже нешто „од птице и другог звериња, а обавезно и од слепог миша”, па се савије у виду омче или круга кроз који се протура болесник. Скок под одредницом *rovor* – с ослонцем на документацију РЈАЗУ (т. 11, с. 281, 940 и т. 12, с. 480) и тамо изложу творбено-семантичку анализу, коју везује за редактора Маретића – уверљиво умрежава етимол. гнездо с кореном **vor-/*ver-* и префиксом *pro-*. С погледом на обраду овог лекс. гнезда, изузетно је значајно Богдановићево и Динићево сведочење, којим се употпуњује тамо изложена значењска и ареална слика. Између осталог, подаци из тимочког дијалекта дају важну копчу за славизам у румунском: „*pov(o)ră = pohoră = povâr* ‘Last, Burde, Ladung’, тј. оно што се носи на леђима”(Скок 1971–1974).

Код Богдановића *постилци* (мн.) ‘пелене’, а код Динића у истом знач. *постѝлак* (уз број постѝлка, мн. постѝлци) // *постѝљак*) има добру етим. обраду код Скока под *stělja* (старосл. *stьl-ati*, *stel-jo*; *stelje*, превојем (имперфективизацијом) у дуљењу *nastiljati*; *zástilьати* ‘заклањати’ код Вука из Срема, *zástѝљак* са Космета код Елезовића, а код Динића *zastěљак* у знач. ‘крпа којом се застере отвор на врху пуне вреће и зашије’ итд.).

1.34. **Поођани**, опита, честала (грана) (69). – Похођење пријатеља (младине родбине) даје аутор као етнографску скицу са аутентичном

²⁶ Овај сазвучни ланац лексема, из исте морфолошке категорије, нема, изгледа, исто (дубље) етимолошко извођење. Уп. нпр. код Скока *питом* под *питати* и засебну одредницу *хром* (за поузданију етим. и шире изворно значење *хром* в. у ЭССЯ под **хромъ(ъ)*). *Лаком* у РЈАЗУ има бољу творбено-етимолошку. разраду него Скок.

лексиком. С разлогом писац издваја: *опита, опитају* ‘испита, пита, распита, упита и сл.’ (Динић има више потврда, нпр.: *опитује, ~ се, опознаје, осуће, ~ се* и сл), што је занимљиво за лингв. географ., укључујући и општесл. аспект (Скок *опит* квал. русизмом, в. под питати), и *честала* (грана), у тексту комп. *честалија*, семантички је јасно, са непродуктивним прид. суфиксом *-ал* (као *нагао, -тла, светао, -тла* и сл., уп. Скок 1971–1974 под *-(a)l*).

1.35. **Прековка и преруч**, преручи, обруч, оброчиште (61). – Мала скица из творбе неколико речи, необичних и неочекиваних значења, са паралелама из истог говора и с позивањем на РСАНУ. *Прековка* у контексту није спорна ни мотивационо ни творбено. Чуо је мн. *преручи* у контексту: „Неки уместо дна [у мртв. сандуку] ставе само *преручи*.” Из тог исказа извео је облик једнине *преруч*, за који налази творбени пандан у познатом *обруч*, с успутним приговором да је обрађивач речи *оброчиште* ‘ободни део шешира’ у РСАНУ „морао да одгонетањем дође до обруч- > *оброчиште*-иште”. [Можда је само словна штампарска грешка која се преписује?] Богдановић је у одгонетању значења нашао везу са *преручити* (аналогно: *изручити*). Ако је тежиште на остављању празнина, на прескоцима, премошћавању (уп. „уместо дна”) – верујемо да би се на семант. нивоу могло ићи трагом: *рука* „слој, ред, врста”. Увођење у игру префикса *през-* (=без), с развојем **през-руч* → „без једне даске, прескачући један ред” (уп. напред поменуто дијал. *презданичити*), мислимо да је сувишно.

1.36. **Привитљив**, привија се, привитљива (девојка), привитљивост, свитли, сколи, тегота, размирица (9–10). – Писац испитује, искушава и оправдава људску примораност да, скољен у теготи, буде привитљив, да се привија као у песми у којој је девојка *бела лоза*, а момак *бор у гори*, лоза је лепша, али не може сама – поука, без језичких изненађења.

1.37. **Распорњача** (62–63). – Скоро морбидна локална прича о томе како је „огалатен” *кладенац*, у који је нека баба *врљила* кошуљу *распорњачу* (распарану), скинуту са мртваца. као опомену због греха. А ту распарану кошуљу зову *распорњача* (: *распорити*). Детаљ погребног обичаја, испричан као локална легенда, лепо кореспондира са „асоцијацијом” једног рецензента, коју писац у напомени цитира, с тим што се у Ровцима (Ц. Гора) дугмад испод грла и око шака мртваца (у новије време и кравата) раскопчавају. Обичај добија на уверљивости, а реч *распорњача* на јасној мотивираности – да се ослободи душа. У једном прилогу Никите Толстоја географија лексичке базе *класти, кладем* укључује и Богдановићев терен (Толстој 1965: 133–147, посебно 144–147), што је једна од релативно ретких црта, бар засад идентификованих, којима се показује архаичност јужнословенске јез. периферије, посредно и тзв. теорије клина код Порфиригенита о досељавању Словена на Балкан. Фонетизам *кладанац* (у пишневој најави стандардни лик, *кладенац* има

потврду код Динића. *Огалатен* (*огалатити* (*се*), *угалатити* (*се*), *галатница*, *галатан* и др.) широко је распрострањен турцизам, с тим што је негде семантичко средиште у сегменту недоличног понашања (нпр. на Космету), другде и шире, на упрљаности, нечистоћи и метаф. неморалности.

1.38. **Руи поток**, руца, рунце, рајћа/рајча, река, Рујавица, бучало, рипало, прдало, цурило, чурило, Гушевац, наројине, пороји, сручи се (101–102).– Богдановић настоји да нађе (и/или претпостави) мотивациону основу назива бучних и хучних или тихих, пригушених „оглашавања” хидронима, оних који *буче*, *рипају* (*се*), *роје*, *рују*, *руцају*, *чуре* или *цуре* (топ. *Цурило*), *гуше се*, односно који су **раил*²⁷, а бујице *рију* па *нарију* (и нанесу *наројине* ‘наплавине’)... Опет тражимо њихову потврду код Динића: *бучи* ‘хучи, хуји’ (и *бучи се* ‘надиже се’) мотив. хидр. основа (уосталом ту спада, мислим, и Богдановићев *Бучум*, а могло је да буде и *бучало*; писац је нашао прикључак да помене јак и бучан извор у облику импер. сложенице – *Бучишрево*); човек може да *руца* и да *руне* да викне (из свег гласа) и да тако постане *руцало*, али за *Руча падина*, ипак, боље се, можда, позвати на Динића – *руд* -а,-о ‘који је црвен, риђ’/ < **руд-ча*/, *руденица* ‘утрина, рудина’ и сл.); *рупи*, *рупка* и *руне* ‘скаче, поскакује, скакуће’, без потврде за *рипало* (вероватно, поетском импровизацијом, предвидљиви творбени низ)²⁸ итд. Да додамо да *Рујевац* и *Рујевица* извесније имају фит. основу (*руј*, *рујевина*) него *руји* ‘риче’; Динић има име (антроп.) *Рајћа*, с којим је повезано име извора и „истока из њега”, као и падине *Рајча* и опет извора *Рајчи кладанац*.²⁹ Јасна је мотивациона основа *Цурило* = *Чурило* за топли извор (уп. Динићево *чури* ‘дими’).

1.39. **Свака јака трава**, Боже јаћи, душичина, игриште, врвина (104–105). – Есеј о травама, којима се људи на селу лече, а најчешће им не знају имена, писан стандардним језиком, с изузетком неколико примера (на нивоу цитата). За дијалектолога су важни подаци *јаки* > *јаћи* (к > ћ) и *врвине* ‘стаза, путељак’ (:врви, „циркулише”); први пример разрешавају дијалектолози, други РСАНУ и Динић.

1.40. **Свашта и ништа**, орљак и шушљак, прс и плева, вра, гувно, осје и русје, пуклотина, премита, умит, чини се, врша, прошарак (56–57). – Из слика шуме, која има и *шушљак* и *орљак*, с љубављу и упућеношћу у сеоску муку и оскудицу, улази и зарања у опис вршидбе, изворном лексиком, у стандардизованом јез. форми и лексикогр. компетентној интерпретацији, питко испричаној. За неколико лексема дајемо кратке

²⁷ По условом да име потока *Раил* доведемо у везу (слободно до произвољности!) са тур. *рахат* ‘спокојан, миран’. В. Шкаљић 1973.

²⁸ Супстратско је *Рипањ* код Београда, в. Скок под гира.

²⁹ Уп. Ивић 2009: 156: „... тимочко-лужничко *ч* и *и* могло се развити само из *ћ*, *ђ* са пуном фрикацијом.” Свакако да не би требало искључити антроп. основу са старим посесивним суфиксом -јъ (< Рај-ъкъ+јъ). Иначе, творбени модел у потпуности пресликава тумачење Радмила Маројевића (1979: 213–215).

етим. белешке: (1) *вра* ‘ускупљено жито на гумну, „скуп на куп” у тексту’ (потврде из источне Србије у РСАНУ; за етим. в. Фасмер под *вóрох*, допуна документације из балк. јез. БЕР под *врах*). (2) *прс* ‘најситнији комадићи *прштеће* земљице са гумна, прах’. Златановић израз *прс* и *плéва* интерпретира ‘много, превише’, што је важна потврда из српских нар. говора, каквом није располагао Скок ни из српских ни из хрватских дијалеката (в. под *prst/2/*). (3) *рус, русје* „а рус, то је прс, то су најситнији комадићи прштеће земље са гумна...” Динић: *рус* м (зб. *ру́сје*, уз број *ру́са*) ‘трун’ и прид. *ру́сан, ру́сџав; рус* ‘трунка’ имају Живковић (1987) и Златановић (1998). *Рус* је извесно поствербал од *русити* ‘ситнити, трунити и сл’. РЈАЗУ има под *rusiti/2/* ‘трунити, рунити’ са Косова поља и из југозападне Србије: „На ружицу сив соколе, коледо, он ми *руси*, коледо, црвен-ружу, коледо.” „Бјежи отоле, не *руси* воду.” Основа је извесно ономатопејска, из лекс. гнезда *рускати, хрускати* и сл., поуздано забележено и јасно интерпретирано код Станића: *ру̀скати, ~ се*, у знач. ‘дробити, ситнити уз реске звукове (нпр. кад се нешто тврдо ситни или када се гази снег и сл.)’. Требало би очекивати, тамо где је сачувано *х*, и *хрускати*; М. Пижурица у нав. збирци има, поред *ру̀скати*, и *вр̀скати*. (4) У примеру: „плева се, поврх купа *премита умитом*, тј. грубом брезовом метлом, која се на Власини зове *метлика*...”³⁰ Динић богатом документацијом и лексикографском обрадом (и овом приликом пажљиво читајући Богдановића) помаже да се разуме метаф. прелаз: *мити, умивати* → *чистити*; *умит* ‘метла’.³¹

1.41. **Слевенка**, цевка, цивка, мицко, цволика, цревце, натега итд. (20 –21). – Насловна реч *слевенка* („Слевенка је чврста, права, здрава сламка, од зрела жита, обично од ражи, који се спусти у стаклић с ракијом па се у другом и танком цуту пије, или боље усисава, сише, сиса ракија, мераклијски, с уживањем”) нема потврде у речницима, па онда ни провереног лексиколошког, односно етим. третмана. *Слéви, слевéње* ‘длетом дуби дрво’ и *слев* ‘тучак у авану’, ‘онај који је приглуп’, из Динићевог Речника, имају извесно само хомонимијску основу. Провизорно решење подразумева повезивање са *сламом* (и другде се пије – на сламку и на цевку, шупљу стабљику), са претпостављеним развојем: *слам-енка* → (растеређивањем назалности *м > в*) *слевенка* (међусл. асим. *а-е* → *е-е*) → *слевенка*. Једноставније је претпоставити да се ради о речи преузетој из буг. или мак. (са лексикализованим фонетизмом): **слев-ен-* (-ен < -њнъ) (Стакић 1988: 144), какав имамо у називу празник *Велигден* „Ускрс” (Ивић 2009: 154). Међутим, на путу повезивања *слевенка* са

³⁰ Уп. из нав. збирке М. Пижурице: Пљéву и òчйњке *претр̀ни* дивизмѡм (=смети, пребриши метлом од дивизме).

³¹ Уп. нпр. код Динића 2008: *премита* 1. ‘лагано мете метлом по површини и сакупља на гомилу’, 2. ‘лагано превлачи перницом и чисти после обеда’...; *премије* 1. ‘благо опере по површини’...; *умит* ‘метла од грабовог прућа’. В. и *умит* ‘брезова метла’ код Живковића (1987).

(с)литу/(с)лев-ати и лев-ак стоје тешко премостиве нелогичности – усисавање наспрам уливању. И поред респектовања лингвогеогр. момента, донекле и стилског, натегнуто је повезивање са *лѐвам* (из тајног, зидар. јез., уз ‘фолклоризицију’) у знач. ‘(крадом) узимати и сл.’ у мак. и буг. (БЕР, т. 3, с. 337–338). Љубитељ ракије, ако није баш редак мераклија, више би се обрадовао *цволики* (кукути, одн. цевчици од ње) него *слевенки*. За *цволику* в. т. 1.1. овог прилога.

1.42. **Стан, стасине, седло**, стасин[к]е, левине, кућа, котало, кутало, skutати, укутати, окот, накот, Левовик (43–44). – Из списка је изостала само *бина*, реч коју исправно квалификује као „оријентални назив за зграду”.³² Писац наравно зна етим. *левине*, *Левовика* и *Лијевна равнoг*, али на то не упућује, будући да његову потврду из Алекс. Поморавља (левине) налазимо у *Огледној свесци* у склопу Ивићеве обраде етимолошког гнезда *хлев*.

Богдановић каже да „*стасина* значи зграда, било каква зграда само не кућа за становање”, док Динић (стасина) дефинише: „зграда, економска зграда у сеоском домаћинству, зграда у пољу, често од слабог материјала”. Скок има *стасина* ‘вајат, клијет’ (Морава и Млава у Србији) под одредницом *stās* ‘раст’ („изведеница добивена раширењем на -s коријена *sta-*, в. *stati*”). Ипак, мислимо да се у конкретном случају може с више вероватноће рачунати на извођење од грецизма *стасати*. Томе иде у прилог потпунија семантика коју налазимо код Станића (уп. знач. под 3: ‘стићи, доћи, приспети’; томе одговарају и потврде из збирке М. Пижурице: Нè итāј, *стасāћеш* дò ноћи. – *Пристасāли* су пријє нò је нòј òтѐла.). Као да колега Богдановић слично размишља, односно повезује (на основу литературе или интуитивно?): „А оне *стасине*, могле су бити на месту где се *стало*, где је нечија *става* (иначе пастирско насеље, макар сезонска насеобина), каква је *Баљина става* на Девици [планина југоист. о Ртња], односно *стан*.” Сазвучне речи, посебно оне чија се семантичка поља преклапају, макар једним делом, повуку аутора (песник не мора томе да се одупире, а лингв. ће критички исказано размотрити), па не изненађује спремност да се увезу изведенице као *става/ставине*³³ према (*при*)*стасати* (‘стићи, приспети, доспети и сл.’), потом *стаја/стајише* или *стан, станови* (‘катун, бачија’) према *стати, становати* итд.

Писац, приметно пратећи Скока, у причу је заоденуо етимологију речи *кућа* (< *котјā*), па, између осталог, описује: „...у њеној основи стоји „кут”, угао, ћошак, што се данас још крије у глаголу „skutati се” (= имати кров над главом).” Даље се сећа да је у родном дому слушао: „Ајде, деца, у

³² Порекло речи (балк. турц., с потврдама и у рум. и алб.) потврђује Петровић 2012 (под *бинаја*, обл. наслоњено на *одаја*).

³³ Уп. нпр. код Станића: *наставати* ‘становати као подстанар’; 2. ‘родити се.’ С више сигурности о мотивационој основи може се говорити ако се има више података о конкретној насеобини или геогр. објекту, јер се можда ради о *споју, састав(к)у*, нпр. на ушћу два тока или на споју између два узвишења и сл.

кутало, на спање.” – да би касније, без прецизирања значења, додао *скутати се, укуткати се* [морф. ликом стандардизовани глаголи]. *Скутати* има и Скок (1971–1974) у знач. ‘(с)кратити, (с)кривати, (у)кривати’ у контексту извођења *кућа* (< *koṭjā*) од старосл. *koṭati* ‘умотавати, неговати, скривати’, што значи да је *кућа* имала значење ‘скровиште, (или) његовалиште’³⁴. Понека лексема, као *кут, укуткати, кутало* (*котало* или *котило*), *накот, окот* и *кучело* (‘угао у унутрашљости куће’, у фусноти, записано у Ровцима, из рец.), ускочиле су у пишчев текст или сазвучјем или његовом помишљу да ту оне можда, ипак, спадају. Уп. Динић: *кута* ‘крије сакрива’,³⁵ *скута*, ~ *се* ‘сакрије (се)’, *скутина* ‘заветрина, скровито место’, *скутуе* ‘сакрива’; Живковић (1987): *скутам* ‘сакрити’, *кутам* (се) ‘крити (се)’. Колико је проблем комплексан показују обраде лексема *кућа* и *кут* у прасловенском речнику словенских језика у редакцији О. Н. Трубачова (ЭССЯ, т. 12, с. 70–74, 75–78), атипичне несразмером у погледу датог им простора, обима документације и свестраности анализе (за *кућу* је дата и лексичко-семантичка карта целовитог слов. јез. простора). Доказ да је Богдановић упућен у етим. литературу је то што га *скутити* није повело да укључи на пример и реч *кут, скути*.

1.43. **Станиште и селиште (50–51) и Стањинац и стањани, Стањинци (45–47).** – Писац „разрађује” историју настајања насеобина – *станова* и *станишта, села* и *селишта* – „где се стало на оном дугом историјском и свакодневном путовању”. Лингвистички мисли (можда с асоцијацијом на рад В. Михајловића о суфиксу *-иште*) (Михајловић 1965: 117–155)³⁶, па уочава одступање од правила супротстављајући (као аномалију) *станиште* (место живљења) са *селиштем* и *кућиштем*, где су некад била села и куће. У историјско-ономастичком огледу „Стањинац и стањани”, посежући и за Душановим закоником, Богдановић уверљиво даје мотив. основу топонима *Стањинац/ Стањинци* (иако име мештани удомишљању везују „за неког Стању, Станка, Станимира”)³⁷.

1.44. **Стунти се, тунти се, засени, засенчи, тентаво, тена, тенц, утенчи се, опсена, сметана (97–99).** – Асоцијативно, интуитивно и са упућеношћу у лингв. литературу, Богдановић одмотавајући замотава цео списак аутентичних и другде знаних значењски блиских и сазвучних речи у спектру сегмента *(с)мутности*. Покушаји њихових творб.-семант. разлагања их не чини јаснијим, чак ни у мери у којој је то могуће, испомажући се приручном литературом; писац као да жели да клупче остане смотано, „нејасно, тентаво”, како писац каже. Ипак, уз невелику

³⁴ В. код Скока и наредну напомену.

³⁵ *Кута* (траг двојине), *Куте* и сл. чест топоним на српском језичком простору.

³⁶ Да додамо и назив потока *Дошљиште*, који се улива у Лужницу, Павловић 1996: 107.

³⁷ Уп. и Пешикан 2011: 24: „обавезе одседања код гостионичара” (чл. 125): **да греде къ станяниноу. да моу прѣда конь и стань вьсь.**

припомоћ ономатопејизирања и метафоризације, чини нам се да се, на пример, *(с)тунти се* и *затунти се* (вероватно и *затентити*) може повезивати са руским *туск* ‘мутноћа, потамнелост’, мада су лексеме из сличних знач. регистара подложне ономатопејизирању, па се утисак о привидној сродности намеће иако се често ради о удаљеним и несродним језицима. Наравно, у *сметани* ‘мутној скрами’ препознаје се основа *мести*; *тенац/тењц* и *утенчити се* је етим. разрешено итд.

1.45. **Узао**, чугаљ, дретва, поврзло, врца, поворка, повезалка, наврчка, наузли, че, кросно, тројашка, узленик (70–71). – Писац импровизује сегмент ткачке терминологије (део ње је већ изложио), проблематизујући појединости. За наслов је узео реч непознату у Бучуму, али од ње бележи изведенице. Наиме, непознато је *узао/узъл*, али има *наузли* и *узленик* из ткачке терминологије, што се може тумачити или тиме да изворно умеће или боље чува старину или пак се оно надограђује позјмљивањем, најпре радњи и материјала, а с тим и речи.³⁸ У значењу ‘узао, чвор’ у Бучуму употребљава се *чугаљ* (Динић такође *чугаљ*), нејасне етимологије. У домен произвољности спадало би довођење у везу са општепознатим *чукаљ*, -кља (према Скоку ипак нејасне етим.)³⁹, са алтернацијом *к > г* и семнт.-мотивационом основом у смислу задебљања (=чвора). Није нам јасно колико овом може ићи у прилог чињеница да је фонетизам са *г – чуга* (такође географски оронимјски термин ‘каменити брег’) регистрован у украјинским дијалектима.⁴⁰ Етим. обрада *дретве* код Скока (н. д.) ефектна је лекција из словенске историјске фонологије о секундарном развоју „јата” у прасл. посуђеницама и његовој каснијој судбини, у конкретном случају односа: *ě – е – а* иза гласа *р*). Остале лексеме које је писац извукао – за лексиколога су прозирне.

1.46. **Чинилка**, чини (41–42). – О *маићењу*, односно *бојењу* је реч, а у Бучуму се пређа није бојила него *чинила.*, а писац зна да су „неки премазани свим мастима.” А како и којим средствима – скоро да писац даје комплетан рецепт за ту *чинилку*. Шта све може глагол *чинити* (и ретко *чињати*, лик који се цитира из Његоша) да значи в. у РЈАЗУ и код Скока, а све богатство значења тек када до те речи дође РСАНУ.

1.47. **Чокањ**, тулбест, чокне, чукне, чокањче, чокање (22–23). – Мергџијски прилог у славу *тулбестном чокању*, *чокањчету/чоканчету*, с којим се *чукне* или *чокне*, боље у крчми него у кафани, и због тога они који то воле не верују да од тога не потиче и његов назив, иако то (писац-лингвиста каже) „учени етимолози...друкчије тумаче.” (Богдановић није

³⁸ Динић има *узлењаќ* (син. *привржањ*).

³⁹ Код Станића *чунгџр*, -*џра* има више значења од којих се *усамљеност* намеће као основна компонента. М. Пижурца у нав. збирци има: *чунгџр*, -*џра* ‘онемоћала и усамљена стара особа’ [син.: *пањаџ*, *гугељ*]. – Седимо ође ко два чунгџра.

⁴⁰ В. ЭССЯ, т. 4, 131 (под **џика*).

хтео да буде прозаично савремен поменом „мученице” и „унучића”). Наравно, и *чокањ* и *тулбест* (по Динићу „који је испупчен”, додали бисмо у виду *турбета/тулбета* или, народски сликовитије *бокуљаст*) турцизми су (в. Шкаљић 1973).

1.48. **Шуљке**, шуљаво, ошуљка, штур (59). – Још једна цртица о житу којом се за лексиколога притврђују две особене лексеме, можда сродне: *штур* ‘празан, јалов клас [па „жито буде *шуљаво*”]’ и *шуљ* ‘испражњена опна са зрна, љуштура’. Друга реч га је побудила да помене игру кликерима у којој другара *ошуљкаш* кад му „изврнеш џепове” (ми смо чули *ошљљши*, али и – *опљљшиши*, *ошљљши*), иако та деца нису видела ни гумна ни снопа жита. Један од коаутора овог прилога, када се појавио у улози једног од двају рецензента, начином на који се умешао већ тада у лингвистички аспект односа *штур* – *шуљ*, прејудуцирао је могућност њихове сродности, што смо ми делом поновили у т. 1.12. (под „Је ме”). Сада одређеније износимо да је *штур* базична лексема, а *шуљ*, *шуљав* (уз оживљено у жаргону, *подмлађено* пишчевим језиком речено – *ошуљкати/ошуљити*) њене ономатопејизирани изведенице, посредовањем супституције *p* са *л* /штур >*штул/, а овог потом са *љ*, и упрошћавањем сугл. групе *шт-* > *ш-*⁴¹.

1.49. **Загубљено звоно** (107–112) писано је као пишчева сетна исповест, без тежњи за ефектима и тражењима простора у који би се сместиле аутентичне речи, које би требало сачувати да не би поделиле судбину затуреног *земљосалог* звона (‘у земљи зарђалог’), које је постало симбол пишчевог минулог времена.⁴²

Уместо закључка. „Бучумике у звону” Недељка Богдановића су и белетристичко и етнолингвистичко штиво, аутобиографско такође, али свакако не мање и занимљива лингвистика. Можда нас је зато књига понела да понекад не хотећи опонашамо њен стил. Ипак, надамо се да смо успели да посленицима који ће се упутити нашим путем, допринесеморазнозначности, путујући с речима, понекад преамбициозно до мог извора, будући да је наша водила она из Светог писма – *најпре би реч!*

⁴¹ Претпостављени упоредиви развој: *ушљвнї* (бољи, неким квалитетом, поступцима, понашањем и сл.), увек у негираној форми – *није* ~) : *уштїван* (< учтив-), в. т. 1.14.

⁴² Уместо лексикол. коментара (а има успешних а стандардних речи у узорном стилу), првопотписани узима себи слободу да с писцем подели најинтимнију личну историју, уз припомоћ веродостојне анегдоте. Нас неколико, са проф. Драгољубом Петровићем на челу, пре више десетина година, повели студенте завршне године студија из Новог Сада на дијалектолошку екскурзију. Опремили се упитницима с намером да „циљано” добијемо што више изворне лексике о њиховој сеоској муци, али нас старица из Старог Села (у југоист. Србији) скрене с намераваог пута. Сама, стара и беспомоћна хоће да нам се изјада: у средишту исповести је снаха. Хотећи да се пред њом искупимо и да покажемо саосећање – пустимо јој снимака. Она све одслуша, и дода: „Такѡ, такѡ, такѡ се и мѣне догодило!” Полазна асоцијација није дијал. екскурзија него живот сам.

Литература

- БЕР 1979: *Български етимологичен речник*, т. 2, София: Българската академия на науките.
- Богдановић 2005: Недељко Богдановић, *Бучумика у звону*, Ниш: СВЕН.
- Букумирић 2012: Милета Букумирић, *Речник говора северне Метохије*, Монографије 15, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Влајинац 1961–1974: Милан Влајинац, *Речник наших старих мера у току векова I–IV*, Београд: САНУ, Одељење друштвених наука.
- Грковић 1977: М. Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд: „Вук Караџић”.
- ДРР 1980: *Dictionar român-rus*, Букурешт–Москва.
- Динић 2008: Јакша Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Монографије 4, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгин 1991: Гордана Драгин, *Ратарска и повртарска терминологија Шајкашке*, СДЗБ XXXII, Београд.
- Елезовић 1932 и 1935: Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохијског дијалекта I и II*, Српски дијалектолошки зборник IV (1932) и VI (1935), Београд: Српска академија наука и уметности.
- ЭССЯ 1974–: *Этимологический словарь славянских языков*, под ред. О.Н. Трубачева, Москва.
- Живковић 1987: Н. Живковић, *Речник пиротског говора*, Пирот: Музеј Понишавља.
- Златановић 1998: Момчило Златановић, *Речник говора јужне Србије*, Врање: Учитељски факултет.
- Ивић 1994: Павле Ивић, *Српскохрватски дијалекти, Њихова структура и развој*, Целокупна дела, III, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Ивић 2009: Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Марковић 1998: Јордана Марковић, *Повртарска лексика јужног Поморавља*, Ниш: Филозофски факултет.
- Маројевић 1979: Радмило Маројевић, *О постанку топонима Морача*, Зборник за филологију и лингвистику XXII/2, Нови Сад: Матица српска, 213–215.
- Милорадов и др. 2019: Дејан Милорадов и др., *Батрахолошко-херпетолошки речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Милошевић–Петровић 2009: Јелена Милошевић–Петровић, *Ратарска и повртарска лексика села Дебелице*, Ниш: Филозофски факултет и Центар за научна истраживања САНУ.
- Михајловић 1965: V. Mihajlović, *Sufiks -ište u toponimiji Jugoslavije*, Прилози проучавању језика I, Нови Сад: Филозофски факултет Нови Сад, 117–155.
- Павловић 1996: Звездана Павловић, *Хидроними Србије*, Београд: Библиотека Јужнословенског филолога, Институт за српски језик САНУ.
- Петровић 2012: Снежана Петровић, *Турцизми у српском призренском говору*, Монографије 16, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Пешикан 2011: А. Пешикан, *Речник Законика цара Душана* (рукопис докторске дисертације у библиотеци Филозофског факултета у Новом Саду).
- Пижурица 1981: Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*, Титоград: ЦАНУ.
36. речи М.П.: Мато Пижурица, Збирка речи из Роваца.

- Пипер 2002: Предраг Пипер, *Степеновање у граматичици и речнику* (у српском и другим словенским језицима), Зборник Матице српске за славистику LXI, Нови Сад: Матица српска, 59–78.
- Пипер 2003: Предраг Пипер, *О принципу градуелности у савременој лексикографији*. – у: *Дескриптивна лексикологија стандардног језика и њене теоријске основе*, Нови Сад: Матица српска, 133–141.
- Радичевић 1992: Бранко В. Радичевић, *Сујеверице и друге приче*, књига друга, Београд: Српска књижевна задруга.
- РЈАЗУ 1881–1976: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- РСАНУ 1959 –: *Речник српскохрватског народног и књижевног језика*, књ. 1–19, Београд: Српска академија наука и уметности.
- РСГВ 2019: *Речник српских говора Војводине*, измењено и допуњено издање, Нови Сад Матица српска.
- РСЈ 2007: *Речник српског језика*, Матица српска, Нови Сад.
- Огледна свеска 1998: *Огледна свеска Етимолошког одека Института за српски језик САНУ*, Београд: Институт за српски језик САНУ
- Скок 1971–1974: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
- Стакић 1988: Милан Стакић, *Деривациона фонетика именица и придева у јужнословенским језицима*, Београд: Филолошки факултет.
- Станић 1991: Милија Станић, *Ускочки речник I–II*, Београд: Научна књига.
- Толстой 1965: Н. И. Толстой, *Из географије славјанских слов*, *Общеславјанский лингвистический атлас (Материјали и истрадавања)*, Москва.
- Фасмер 1986: М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, Москва: Прогресс.
- Цвијић 1923: Јован Цвијић, *Српско-хрватска терминологија и номенклатура (Говори и чланци)*, Београд.
- Шиц 1994: Jozef Šic, *Geografska terminologija srpskohrvatskog jezika*, *Studije o Srbima*, превео с немачког Александар Лома, Београд – Нови Сад.
- Шкаљић 1973: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom – hrvatskosrpskom jeziku*, 3. izdanje, Sarajevo: Svjetlost.

Мато В. Пижурица, Драгана И. Радовановић

ЛЕКСИКОЛОГИЧЕСКИЙ ОБЗОР: СЛЕДОМ БУЧУМИК НЕДЕЛЬКО БОГДАНОВИЧА

Книга известного сербского диалектолога Неделько Богдановича „Бучумика в колоколе” берется как изначальный регистр слов для дальнейшего лексикологического обзора. Книга представляет собой воспоминания о родном крае, в форме пасторальных картин с ключевыми словами, окрашенными локальным колоритом. Лексика достоверная, помещенная в подлинный диалектный контекст, подходящая для лексикологических исследований в плане: *этнолингвистика – лингвистическая география – этимология*. Точнее говоря, авторы лингвистического обзора пошли следом самого писателя, только с более строгими лингвистическими критериями, т.к. художественная ценность не ставится в центр исследования.

Ключевые слова: призренско-тимоцкая диалектная группа, диалектная лексика, лингвистическая география, этимология.